

S

TOKKENDE, STOTTERENDE STATEMENTS OP EEN BEDJE VAN BLAZERS

DE AUDIOVISUELE COMPOSITIES VAN JACOBTV

Componeren lijkt in het huidige tijdsgewricht weinig meer op dat aloude, romantische beeld van het gedurig wachten van een musicus op inspiratie. Denk aan dat bekende portret waarop we Beethoven zien afgebeeld met zijn “luisterende ogen”, tegen een achtergrond van een weelderig, pastoraal decor waaruit hij zijn inspiratie schijnt op te doen. Componeren heeft evenmin – althans voor velen – weinig meer van doen met dat eindeloze gepiel aan de piano totdat er eindelijk een deftig deuntje opdoemt. Neen, componeren is een geavanceerde business geworden, waarbij productie en distributie in eigen hand worden gehouden en het proces technologisch geavanceerd is, volkomen gecomputeriseerd, met quasi ondoorgrondelijke muziekeditprogramma’s en listige software om de muzikale parameters te hertalen in een digitale partituur. Potlood en gummetje, lang toch cruciale middelen om muzikale ideeën te “mediëren” en te vangen in grafische notaties, zijn vervangen door pad, muis en cursor.

Componeren 3.0, zeg maar, waarbij de muziek “slechts” een stem vormt in een interactief ensemble met andere media. Het gaat bij veel componisten al lang niet meer louter over “dubbelverminderde septiemakkoorden”, “anhemitonische pentatonische passages” of “smorzandi”, maar – en zonder in het minst het belang van deze muzikale componenten te ontkennen – het discours lijkt tevens te gaan over *sample rates* en *bit depth*, over *rhythm tracks*, *grabbers* en *trimmers*. Was het ambacht van componist voor velen toch al ongrijpbaar, intussen is het voor de buitenstaander volslagen hermetisch geworden.

EMILE WENNEKES

Is gewoon hoogleraar musicologie aan de Universiteit Utrecht, met als leeropdracht Muziekgeschiedenis na 1800. Hij is voorzitter van de Study Group Music and Media (MaM) van de International Musicological Society. Zijn huidige onderzoeksterreinen betreffen de mediatisering van muziek en de remigratie van Joodse musici na WO II. Hij publiceerde over deze onderwerpen bij diverse

academische uitgevers zoals Oxford University Press, Routledge New York, Böhlau Verlag, Brepols e.a. Ook publiceerde hij samen met Mark Delaere in 2006 het boek *Contemporary Music in the Low Countries* bij Ons Erfdeel vzw. Hij schreef verschillende bijdragen voor *Ons Erfdeel*, *Septentrion* en *The Low Countries*.

Contact: e.wennekes@uu.nl

COMPONEREN 3.0

En toch: waar gedurende de twintigste eeuw alom werd geweeklaagd dat de “klassieke” componist het contact met de luisteraar uit het oog en oor was verloren, daar heeft intussen een keur van componisten het contact met de luisteraar verregaand hersteld. Vaak juist mede dankzij technologische innovaties, vaak juist ook door muziek niet alleen meer te beschouwen als een auditief genre, maar als een audiovisuele totaal-kunst. Componeren 3.0, dus. Het beeld wordt niet zelden meegecomponeed in onze cultuur, waar intussen bij het gros van de mensen het visuele zintuig het directst wordt geprikkeld.

Het is een ontwikkeling waarmee ook Nederlandse componisten zich internationaal sterk positioneren. Om er slechts enkelen te noemen: Louis Andriessen werkte voor beeld en verhaal intensief en herhaaldelijk samen met cineast Peter Greenaway. Michel van der Aa speelt met op beeldschermen “verbeelde” remediaties van de musici die live op het podium acte de présence geven. De hoogst oorspronkelijke, conceptuele componist Florian Maier schreef voor pianist en gediplomeerd vlieger Ralph van Raat *The Piano and the Flightsimulator*. Van Raat gaat hierbij de uitdaging aan om *en plein public* zijn kist na een *real time* vlucht in de Zwitserse Alpen weer veilig aan de grond te krijgen. Alle klokjes en knopjes van de virtuele Cessna worden geactiveerd middels minimale muzikale motiefjes en worden geprojecteerd op verschillende schermen. Adembenemend.

En natuurlijk hoort Jacob ter Veldhuis (1951) in dit rijtje thuis. Laatstgenoemde heeft zich ontpopt in een allround audiovisuele kunstenaar, slechts bijgestaan door

een klein team van vertrouwelingen en muzische zielsverwanten. Dat hij zich intussen zelfs afficheert als JacobTV, spreekt daarbij boekdelen over de evolutie die hij juist op audiovisueel vlak heeft doorgemaakt.

Een degelijk geschoold “klassiek componist” is hij van huis uit, iemand die concerten schreef voor solerende instrumenten en groot symfonieorkest, strijkkwartetten en wat dies meer zij. Desondanks manifesteerde Ter Veldhuis zich tevens als een heuse “hedendaagse” componist. Met een onbevangen eclecticisme bejegt hij de muziekcultuur. Zijn eigenlijke roots liggen, zoals bij zoveel componisten van zijn generatie, in de pop- en rockmuziek van zijn jeugd. De manager van wijlen Herman Brood ontdekte ooit ook de band van Jacob ter Veldhuis. Maar Ter Veldhuis wilde meer. En kon meer.

Compositielessen van Willem Frederik Bon en een studie elektronische muziek bij Luctor Ponse hebben hem verder gevormd. Het brede spectrum van verschillende muzikale uitingsvormen en invloedssferen verenigt Ter Veldhuis in vaak dwingende syntheses, met als gevolg dat een op hokjes beluste luisteraar nogal eens wordt geconfronteerd met indelingsproblemen: is dit nu pop? Is dit jazz, of toch klassiek wellicht? “Avant-pop” is het, besliste een Amerikaanse bewonderaar.

Ter Veldhuis distantieerde zich steeds verder van het modernistische avant-garde componeren, en plaatste zich dientengevolge ook buiten het gevestigde en gesubsidieerde wereldje van de Nederlandse gecomponeerde muziek. Intussen groeide zijn faam desondanks, en dan met name overzees, in de Amerikaanse *colleges* in het bijzonder. Dagelijks wordt er wel ergens een werk van hem uitgevoerd, waarmee hij er waarschijnlijk op kan bogen de meest gespeelde Nederlandse componist te zijn. In februari 2016 ontving hij nog de Buma Classical Award, volgens de jury omdat zijn composities behoren tot “de beste muzikale exportproducten van Nederland”. In de VS werd al menig festival aan hem gewijd, en beroemde solisten zetten zijn werk op de lessenaar. Zo soleert Branford Marsalis geregeld in het *Tallahatchie Concerto* voor saxofoon solo en orkest. Het grote publiek kent Marsalis van het prachtige sopraangeluid in Stings wereldhit ‘Englishman in New York’, bij een iets selecter publiek is hij bekend van Art Blakey’s Jazz Messengers of van het werk met zijn minstens zo fameuze en veelzijdige broer Wynton, de trompettist.

“*He is Dutch*”, hij is overduidelijk Nederlander, zegt Branford Marsalis, maar Jacob ter Veldhuis incorporeert hedendaagse, Amerikaanse populaire thema’s in zijn concert. “*I enjoy playing it!*” Marsalis roemt Ter Veldhuis’ funky jazz-riffs, de weelderige, prachtige melodieën. Een wereldberoemde saxofonist die de loftrompet steekt over een Nederlandse componist, niet iedere notenschrijver van Hollandse origine valt die eer te beurt.

Jacob ter Veldhuis, Foto Mayumi.

NIEMANDSLAND TUSSEN TAAL EN MUZIEK

In zijn studio (een goed geoutilleerde bovenverdieping in een klein plaatsje, verscho-
len in de Utrechtse Heuvelrug) staart JacobTV naar minstens drie beeldschermen. De
componist als een muzische pendant van de gezagvoerder in de cockpit van een enor-
me Boeing. We zien talloze tools, mengpanelen, allerhande versterkers en toetsenbor-
den (zowel voor computer, als voor digitale piano's). Hier, in deze wit gekalkte zolder-
etage, construeert de componist avondvullende composities uit seconden durende
samples. Hier manipuleert de studiotchnicus die hij intussen ook is geworden zijn
audiovisuele vondsten.

Het meest in het oog springende werk van JacobTV is momenteel de "audiovisuele
opera" *The News*, een magnum opus dat evenals het nieuws dat ons dagelijks omringt
maar geen einde kent. *The News* is een in aanleg nimmer eindigende opeenvolging van
breaking news-fragmenten in een hartstochtelijke muzikale omhelzing. Daartoe verza-
melt JacobTV beelden die hem wereldwijd via het televisiescherm bereiken: commen-

taren van politieke zegslieden, mensen die massaal de straat op gingen, journalisten, slachtoffers, daders. Veelzeggende details, losgeweekt uit speeches en talkshows. Het potentiële corpus voor een fragment in Jacob ter Veldhuis' *The News* is een *mer à boire*. Het beeld moet in deze eigentijdse audiovisuele opera bekijken, maar zeker ook de gestiek, de koppen van de personages. En niet te vergeten: hun stemmen.

Want niet louter het inhoudelijke statement is van belang, maar ook de intonatie, de articulatie en de consistentie van de toonhoogte. Wetend dat spraak muzikaal gesproken altijd arbitrair is en zich qua intonatie doorgaans weinig gelegen laat zijn aan de precieze toonhoogtes die de zwarte en witte toetsen van het klavier ons dicteren. Maar Jacob ter Veldhuis leidt zijn stemmen met zachte dwang het harmonische spectrum van de westerse muziek binnen.

“Voormalig koningin Beatrix spreekt in c-klein”, weet hij. En: “het is een a-klein waarin Martin Luther King oreerde.” Het niemandsland tussen taal en muziek, dat is wat Ter Veldhuis exploreert – dwingend, aangrijpend, en idiomatisch veelal geschoeid op de repetitieve leest. Het artistieke eurekamoment greep plaats in de VS, in een hotel, toen hij om de tijd te doden voor de zoveelste maal langs de oneindige reeks Amerikaanse televisiestations zapte. Weliswaar hanteerde *minimal music*-goeroe Steve Reich ook menigmaal samples van de menselijke stem, maar deze waren het resultaat van strak geregisseerde en sturende vragenlijsten. Voor JacobTV is de sample een *objet trouvé*, dat min of meer toevallig zijn hotel- of huiskamer binnenstroomde.

Politici (onder wie Berlusconi, Obama, Wilders), andersoortige hoogwaardigheidsbekleders (voormalig koningin Beatrix, de Dalai Lama, een paus), evangelisten, nieuwslezers, beursbonzen – allemaal denderen zij na gewiekste audiovisuele bewerkingen via grote projectieschermen de zaal in. Hoofd- en bijrolspelers maken al stokkend en stotterend hun statement, de lettergrepen van hun woorden in een aantrekkelijke percussieve *loop* geperst. Een bedjes van blazers eronder, harmonisch gefixeerd door een lopend basje.

Na de eerste, toevallige ontmoeting tussen componist en televisiefragment wordt alles uitgekiend gemanipuleerd, beeld niet minder dan geluid. Mijters, hoofddoeken, cowboyhoeden, keppeltjes zijn te zien, en af en toe sjokt er ook nog een ijsbeer door het beeld. Inderdaad, ook klimaatverandering is een thema in *The News*. Wat wordt gebruikt, wordt uitvergroet en geaccentueerd door grafisch saillant vormgegeven teksten.

De projectieschermen en hun schreeuwende popartachtige woordenstroom strijden om aandacht via de door een PA versterkte *live action band*. Het ensemble telt vooral blazers en percussie, met voor ieder wel even een solootje. Maar het oog- en oorstrelende middenpunt vormen twee zangeressen die als nieuwsankers fungeren. De donkergekrulde mezzosopraan Nora Fischer gooit haar coloratuurtjes er lustig uit. De blonde LOIRE (geboren als Lori Cotler) betuigt zich een vocale trapezwerker, die in

een razend tempo ratelt: “*Ta-ka-Ta-ka-Ta!-ka-toe*”. Zij is dan ook een volleerd konnakol-kunstenaar, een meesterzangeres van de percussieve lettergrepenzang uit India, al gaat het westerse opera-idioom of het jazzy scatzingen haar even gemakkelijk af.

CONSISTENTE PROVOCATEUR

Na de wereldpremière in het Byham Theatre in Pittsburgh (2012), volgden tal van reprises van *The News*. Naar aanleiding van de uitvoering ter plaatse, kwalificeerde de *Chicago Tribune* de componist als “*one of the most thought-provoking provocateurs working in today’s new music. Also one of the most savagely entertaining*”. *The News* werd ook uitgevoerd in het Metropolitan Museum in New York en was in juni 2016 in Santa Monica te zien. Het werk stond intussen in klassieke concertzalen, poppodia, zelfs in een F16-hangar op een militaire basis om de herdenking van de Vrede van Utrecht luister bij te zetten. Jacob ter Veldhuis realiseerde zowel versies van een kwartier als avondvullende varianten, met iedere keer weer nieuwe thema’s en personages. Ieder zijn eigen *News*.

Het openeindeconcept van het werk mag uniek zijn en op zichzelf staan, de eraan ten grondslag liggende compositiemethode is dat niet. JacobTV samplede al eerder de *Jerry Springer Show*, een zelfbenoemde prediker op Times Square, jazz-legende Chet Baker en ter dood veroordeelde gevangenen, om deze vervolgens op geluidsband te laten duelleren met live gespeelde instrumentale klanken. Het ging hier respectievelijk om de composities *Heartbreakers* (met jazzsextet), *Jesus is coming* (met saxofoonkwartet), *May this bliss never end* (cello en piano) en *Grab it!* (voor een nog steeds groeiende reeks verschillende bezettingen). Martin Luther King werd door Ter Veldhuis al eerder gesampled in het werk *Mountain Top* voor slagwerkers en koor. De laatste toespraak van Martin Luther King, ‘I’ve been to the Mountaintop’ (waarin hij een dag voordat hij werd vermoord opriep tot eenheid, tot economische, maar geweldloze protesten), resulteert in de bewerking van Ter Veldhuis in een muzikale reis van een klein half uur. Zacht wuivende mallets en een koor dat fragmenten uit de speech vocaal uitvergroot en kracht bijzet, terwijl King op de schermen is te zien, met – opnieuw – tekstfragmenten.

Voor het *motion graphics design* tekenden Jaap Drupsteen en diens zoon Floris. Graficus en videokunstenaar Jaap Drupsteen is een van de getrouwen van Jacob ter Veldhuis; hij verzorgde bijna vijftien jaar geleden al die heerlijk zoete projecties bij het multimediale oratorium *Paradiso*, een verslag in jubelende drieklanken van een ruimtereis naar het paradijs, “naar de hemelen van rijkdom, van de liefde, de seks, de religie en de narcotica”. Grote thema’s en maatschappijkritiek gepresenteerd in concepties van synesthesie – inderdaad, een *thought-provoking provocateur*. Maar wel één met consistente opvattingen.

Een opvoering van *The News* van Jacob ter Veldhuis in 2014, Foto Marco Borggreve.

NOODGEDWONGEN EEN MOMENTOPNAME

Maar terwijl JacobTV zich manifesteert als een audiovisuele componist van internationale statuur die met zijn voeten stevig in de klei van de actualiteit staat, doemen er wel principiële vragen op. Hoe zit het met artistieke copyright? Nu persfotografen aan de winnende hand zijn in hun auteursrechtelijke strijd met kunstenaars die vertrekken vanuit hun stills, hoe zit het dan met de rechten rondom talkshows, of met de rechten van de geportretteerden? Een hele uitzoekklus. Een museum in Italië maakte zich nog niet zo lang geleden zorgen over de lange arm van een boze Berlusconi omdat deze op allicht niet al te sympathieke wijze figureerde in *The News*. Maar zelfs in onze beschaafde westerse wereld met ogenschijnlijk gedeelde waarden blijken artistieke en journalistiek vrijheid soms plotseling niet meer zo vanzelfsprekend.

Het risico dat het concept van *The News* gaandeweg obsoleet wordt, ligt natuurlijk eveneens op de loer. De krant van gisteren verdwijnt maar wat vaak in de kattenbak. En ook het nieuws daarin krijgt al gauw een baard. *The News*: “*Never ending, always breaking*” beloven de letters persistent op het projectiescherm. Maar dat is op de keper beschouwd wel een uitputtingsslag voor de componist. Hoe lang houdt iemand dat vol? En daarmee samenhangend, die onvermijdelijke vraag: wat als de componist er ooit niet meer is?

Hoe actueler de thematiek, hoe sneller de compositie gedateerd raakt. Beatrix is intussen vervangen door Willem Alexander, paus Benedictus is nog slechts een schaduwpaus naast Franciscus, met Berlusconi ging het na zijn premierschap ook bepaald bergafwaarts. Het beeld verouderd, en de boodschap verouderd mee.

Dat raakt aan een groter artistiek probleem, één waarin Ter Veldhuis niet alleen staat. Neem Michel van der Aa, die in 2002 met *One* een audiovisuele kameropera realiseerde, geschreven op de huid en de *looks* van Barbara Hannigan. Nu lijkt de live zingende Hannigan nog op haar gemedieerde alter ego op het scherm. Maar hoe zit dat over tien jaar, twintig jaar? Spiegelbeeldig blijkt Oscar Wildes Dorian Gray plots weer heel actueel te zijn: de protagonist immers veroudert onontkoombaar, het beeld representeert een eeuwige jeugd. En wat als een andere vocalist dit werk wil uitvoeren? Dan dissoneren *stage* en *screen*, tenzij er opnieuw fors wordt geïnvesteerd in een remediatie. Componisten die zich zo nadrukkelijk manifesteren met het beeld, maken het zichzelf bepaald niet gemakkelijk. Componeren 3.0 is met andere woorden niet alleen actueel, maar noodgedwongen ook een momentopname, en is even weinig bestendig tegen de tijd als het dagelijkse nieuws.

En dan is er nog een keerzijde van het hedendaagse bestaan als componist nagevoel onvermeld gebleven. De componist anno 2016 dient immers tevens een culturele entrepreneur te zijn. Vanuit het kantoor van de Jacob BV verstuurt de ondernemer JacobTV zijn partituren de hele wereld rond – op aanvraag, vanzelfsprekend. En dat doet hij bepaald verdienstelijk. Computer en printer maken een externe muziekuitleverij overbodig. *Print on demand* is hierbij het hedendaagse sleutelconcept. Zijn eigen edities distribueert JacobTV onder het label Boombox Music, keurig opgemaakt, netjes en kleurrijk ingebonden. En daarbij: hij is zelf waarschijnlijk zijn beste promotor. Zijn website belooft in ieder geval steevast nieuw werk.

Website

www.jacobtv.net

Concerten

- JacobTV is een van de vier componisten-in-focus tijdens het festival November Music, 8 tot 13 november 2016, 's-Hertogenbosch, <http://novembermusic.net/>
- Op 25, 26 en 27 november 2016 brengt hij achtereenvolgens *The News*, *Harper Songs* en *Serendipity* in Tilburg: www.theaterstilburg.nl/evenementen/5691/jacobtv-trilogy.
- In maart 2017 gaat zijn *Adagio for Orchestra* in wereldpremière in Groningen en Utrecht: www.nno.nu/concerten/het-frankrijk-van-de-impressionisten.